

számú revizionistának számított, amikor nem hagyták Magyarországon publikálni, megszólalni? Ezek a magyar filozófusok elvitték tudásukat, újító szellemüket, pezsdítő hatásukat más világoknak — s helyükben ott maradt az alkalmazkodó közepszer léggömb.

A párt ideológiai jelentései és cikkei gyakran kutatják, hogy vajon miért nincsenek, vagy miért vontatottak a tudományos viták, miért álmosító a marxista kritika, miért steril a filozófiai élet, „kiszáradt elszigetelt a kutatás, életidegen a témaválasztás és miért alakul „üvegházi módon“ a filozófusok érintkezése. — Hát ezért! Azért, mert meggátolják a másként gondolkodást, mert nem léphetnek elő nyíltan az őszinte vélemények képviselői, a különböző marxista irányzatok, mert nem vívhatják meg a más országokban praktizált szokások szerint az elméletek párbaját, mert tartanak az újtól, a mástól, mert a filozófusok nagy része ajánlatosabbnak tartja a maga választotta elszigetelődést, az ezoterikuságot. Természetes, hogy nincs vita, persze hogy csökken az elméleti munkák minősége, ha kirekesztik a színvonalas, a dinamikát biztosító filozófusokat. Féltő, hogy megbillen a magyar marxizmus helyzete a lukácsisták nélkül; a súlypont az országon kívülre kerül. 1978 hovatovább azt a paradox megállapítást igazolja, hogy a magyarországi marxista filozófia — ami belőle valóban filozófia — az nincs többé Magyarországon.

(Részlet)

Határ Győző

Az Egyes Kérdések harminc év irodalmában

Minden író olyan olvasónak ír, amilyen — olvasónak — ő maga. És éppen mert jómagam olvasónak olyan különc vagyok, soha nem tarthatom magam mérvadóknak. Nem volna méltányos, sem ildomos, sem lovagias, ha más mértékkel mérnénk ezt a harminc évet, mint a tulajdon mértékével; ha más elvárásrendszer szemzögéből vennénk szemügyre, mint amilyen váradalmak a magyar olvasótáborban élnek. Ezzel az áttekintéssel olyan kettős becsűtést tűztem magam elé, mint még soha: hogy olvasóimban csalódást keltsék; és hogy amennyire csak lehet — ne derüljön ki, mit gondolok magam én. Mindenesetre azt már látom, hogy csalódást keltenem sokkal könnyebb lesz, mint elhallgatni véleményem — bár arra is mindig meglesz az a mentségem, hogy az én szavam amilyen jelentéktelen, olyan súlytalan, az én értékítéletem mindenkor olybá veendő, hogy „nem tartozik a tárgyhoz“. [...]

[...]

a tehetséges *Csoóri Sándor*. Róla szólva, Lengyel Balázs „nyugtalanlanságról, szeszélyről, kényesen rossz (önmagától elidegenedett) közérzetről” beszél. Persze a látványos vívódás és a közszemlére tett megigazulás a magyar költészet egyik figurája lévén, ritkán olyan meggyőző a mutatvány, mint Csoóri esetében; mégis, kitörése a karámból hosszabb körbeporoszkálás után, úgy érezzük, végezetre a *modus vivendi* abraktarisznyájához mindig visszavezet.

Az újholdasok közül *Nemes Nagy Ágnes* ízeleteti szinte férfias intellektussal a beérkezés keserűségét. A *Szárzavillámtól* (1957) a *Lovak és az angyalok* c. kötetig (1969) magasra ível ez az öntörvényű, önmagához szigorú, lakonikus líra, levette már a babitsi indítást és rálelve saját lebegésére. Ugyanezt a rigorozitást, a versnek ezt a lényegre-csupaszítását képviseli *Solymos Ida* is (*Eskü-minta*, 1975). Akikkel időben együtt indul és parallel utakon haladt (*Rába György*, *Rákos Sándor*), azoktól messze tért és Rónay Györgyöt kivált „a versek hibátlanóságával” készletti ámuldozásra meg azzal, hogy *Solymos Idánál* „a sorközök csendje beszél”; *Bata Imre* pedig „keserű orvosságnak” nevezi *Solymos* líráját. „The beauty is in the eye of the beholder”: a festőnek a jelenségvilág egésze — festészet, a költőnek — költészet. Ez a titka *Zelk Zoltán* reneszánszának is; ő annak köszönheti megújulását, hogy akkora dühös erővel, ahogyan a haldokló *Voltaire* a papot félrehárította — kimutatkozott annak a pártköltőnek, aki volt. A verssé-látás hasonló ősi forrásából táplálkozik *Bárdosi Német János* versvilága is, akit már azért sem hagyhatunk megemlítetlenül, mivel *Weöres Sándor*, gyengéden, atyai mentorát tiszteli benne. Ám a pécsi körről szólva alkalmasint *Csorba Győzőt* illeti az elsőség; költészetének ismervei Lengyel Balázs szerint a „szikárság, szűkszávúság... a rögzőséget vállaló keménység” és valami „ünnepélyes, rilkei beszédmód”. *Kormos István* Párizs erjesztő levében lett az a poéta, akinek pályatársai tisztelik. Ez a „született kamaszköltő” (*Lengyel Balázs*) „a népi szürrealizmus... játékos áttételességével hat” költészete „üde, természetességével elbájoló, mindjárt, egycsapásra megnyerő, modernül romantikus”. *Károlyi Amy* intellektuális révületének elefántcsont végeredménye oly remeklés, hogy úgy vélem, a protokoll-rangsorolást érvénytelenítő igazi rangsorolásnál sokkal előkelőbb hely fogja megilletni irodalomtörténetünkben. *Parancs János* a Párizsban kiadott *Félálomtól* a tavaly Budapestre közrebocsátott *Versírás természetrajzáig* olyan utat tett meg, amellyel a kör bezárul: élete ezentúl örök számvetés, tiltakozás a nyelv bemocskolása és az intellektuális becstelenség kísértései ellen. *Tandori Dezső* e pillanatban afféle költői *Wittgenstein*: nála a költészet lehetetlenülésének matematikai demonstrációit olvashatjuk s egyelőre nem nyerünk annyit a vámon, amennyit a réven elvesztegetünk. Nyilván ráunt boszorkányos virtuozitására — oly verselő kézügyesség, amiben vele csupán *Veress Miklós* vehetné

fel a versenyt.⁶ *Ágh István*ról szenior társa, Fodor András (*A nemzedék hangján* c. esszégyűjteményében) azt írja, hogy költészete a falun töltött gyermekkor csodavilágát tükrözi. Maga Fodor — aki mondhatni, képzett muzikológus — elevenen lép elénk Domokos Mátyás *Collage*ából s ama ritka költők egyike, akiknek a zenei élmény a megihletője. *Képes Géza* negyven esztendeje keresi a pusztában istenét, a biblia a tanúság, hogy megleendő léssen; s már eddig is ez a keresés maga a líra nélkülözhetetlen alkotórésze. *Görgey Gábor* tehetségének súlypontja áttolódott a drámára; *Orbán Ottó* a tömbbe szedett prózaversírás fenegyereke, lehengető, kihívó hangvételével már-már azt a benyomást kelti, hogy véghezvitte az önteremtés csudáját — bár amilyen hiteles, aligha tartozik azok közé, akik magukra vonnák a „szakállas avantgarde” Domokos Mátyás hangoztatta vádját. *Somlyó György*, a gall és a hispán kultúra bővületében, az avantgarde tudós teoretikusa és kísérleti telepe. *Csanády János* nemesen archaizáló, egyéni hangú mívész, nagy termés betakarítója; *Eörsi István*, *Hajnal Anna*, *Héra Zoltán*, *Kalász Márton*, *Ladányi Mihály*, *Lator László*, *Mezei András*, *Székely Magda*, *Szécsy Margit*, *Tornai József*, *Tóth Eszter*, *Vészi Endre* — mind-mind külön lamella a költészet szélesre tárt színes legyezőjén és az Akadémiai Sorozatban monográfiát érdemelne. A fiatalok közül *Oravecz Imre* — amerikai tartózkodása csapadékát, az indián-folklórt gyűjti versek kémlőcsövébe; *Bari Károly* — a cigánysor küldöttje — Domokos Mátyás felfedezettje. *Kiss Anna* olyan fülbemászó, olyan megigéző és oly lehatárolt, mint Ljadov az orosz zenében. *Marsall László* — hogy Alföldy Jenő mentegetve-magasztaló megfogalmazását idézzem — „a neoavantgarde útját járva is felülkerekedik a... személyiség-felbomlás 'modern' kísértésein”. *Oláh János Fordulópont* c. izgalmas kötete után (1972) elevezett a regényírás vizeire. *Beney Zsuzsa*, *Benkő Attila*, *Bertók László*, *Bisztray Ádám*, *Kiss Benedek*, *Mezey Katalin*, *Pardi Anna*, *Petri György*, *Sebestyén András*, *Szepesi Attila*, *Utassy József*, továbbá *A magunk kenyerén* antológia 14 költője, a *Mozgó világ*, az *Universitas*-füzetek, az *Együtt* stb. fiataljai távolról sem zárják be a sort, a magyar költészet menetelesen tovább gyűrűzik felfele, mint a trajánoszlop diadalmenete. Lobogók alatt marsoló költészet ez („Lobogónk Petőfi”... „Lobogónk József Attila” stb.), diadalhangulatáról vagy annak időszakos megzavarodásairól, szétszóródásáról és időszakos összetereléseiről sokkal jobb képet adott Domokos Mátyás *A mai magyar líra megkísértései* c. tanulmányában, melynek alcíméből megtudjuk, hogy szerzője külföldi olvasóknak szánta. Mi kár, hogy mi ennek a tükör-fordítottjával nem „lőhetünk vissza” s nem írhatunk a líráról ellen-esszét

⁶ Költőtársa, *Bella István* szerint Veress „igazi bűvész... igazi költészetet húz elő cilinderéből”.

belföldi olvasóknak; ezer és egy okból. Ezek egyike az én esetem, hogy mert már a nyelvhalál kerülget. Megengedem, a hevenyészett kép, amelyet a magyar irodalom harminc évről festettem, más-milyen mint félrevezető, rosszindulatú, hanyag, hamis és hiányos nem lehet. Annak, aki kimaradt belőle, kevesebb a semminél; de tudhattam — vállalnom kell a megkövezést. Nem is hozok fel méntségemre másegyebet, mint azt, hogy a magyar írók ígérvényrendszerét már nem osztom, az olvasók elvárásrendszerét „nem beszélem”; így kétszeresen kívülről szóltam hozzá s ami meg a magam véleményéből hozzákeveredett, négyszeresen érvénytelen.

De hogyan is érezhetné otthon élő író, hogy az elszakadottság állapotában, külföldön élni és írni mekkora privilégium? Micsoda visszaoperálhatatlan fiziológiás változás, a szemnyitogatás micsodás metafizikai távlatai! Csak itt döbbenünk rá, hogy aki magyarul ír, az kettős halállal hal. Először is mert magyarul írni — írói öngyilkosság. És másodsor, mert a külföldön élő író természetes sorsa a nyelvhalál. De milyen ugrifülesen táncol elém a kifejezés, ha külföldön azt mondom, hogy „külföldön” — milyen fonák akusztikájú! Milyen szilajul kicsendül belőle a belföldi mentalitás „külföldjének” a fogalomzavara: micsodás *parodia parodissima!* Hiszen a négymilliárdból mindössze tízmillió él „belföldön”; vagyis hát gyakorlatilag a teljes négymilliárd „külföldön” él — mely külszországban élő négymilliárdnak, nem tagadom, egyetlen igaz érdekvépviseleti szerve a magyar irodalom. Így hát aki magyar író meg akarja jártatni szemét a világhorizontokon — és nemcsak a világhorizontokat elhozó könyveken, hanem magán a világon a merkátor-rendszer kiegyenesítése nélkül, a világ eleven távlatain és **hegláncok-szabdalta gömbörületén** —, alighogy kilép ebből a „belföldből” és a lábával ráóvakodik arra a bizonyos irdatlan Külföldre, nyomban kockáztatja ezt a kettős halált. Az egyiket azzal, hogy a golyhója kitart a magyar írógép mellett, ami már önmagában véve írói öngyilkosság; és a másikat azzal, hogy addig járja a világot, amíg utol nem éri természetes sorsa — a nyelvhalál. Íme, az ezer és egy ok közül amaz „okok ezere” — amiért jómagam többé már nem írhatok fél sort sem, a magyar irodalom fél napjáról sem — „belföldi olvasóknak”.